

Javaslat a magyar könyvtári szervezet átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására

Zsidai József

A Könyvtári Figyelő szerkesztősége Zsidai József: *Javaslat a magyar könyvtári rendszer átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására* c. tanulmányát – a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségének kérésére – Zsidai József tudtával – együtt közli a tanulmányra reagáló cikkekkel. Elsőként, az érintett szakkönyvtárak vezetőit és négy megyei könyvtár igazgatóját kértük fel véleménynyilvánításra és elfogadtuk – külföldi útja miatt – *Vajda Erik* cikkét is. Rajtuk kívül *Rózsa György* (MTA Könyvtár) és az Informatikai és Könyvtári Szövetség (a volt Könyvtári és Informatikai Kamara) küldte el néhány soros, a *Javaslatot* elutasító véleményét, melyeket azért nem adunk közre, mert érdemi ellenérvet nem tartalmaznak.

Lapunk örömmel fogad további cikkeket Zsidai József írásával kapcsolatban.

Végül megemlíjtük, hogy Zsidai József tanulmányát betűhíven, „szerkesztetlenül” adjuk közre, aminek az az oka, hogy a kézirat kézhezvétele után, azonnal elküldtük az érintetteknek hozzászólásra. A válaszcikkekben a tanulmány stílusát, szóhasználatát érintő bírálatok is szerepelnek, melyek az utólagos szerkesztéssel értelmezhetetlenné váltak volna. (A szerk.)

Bevezetés

A könyvtári rendszer szerkezete és a törvényalkotási várakozás

A könyvtárügy jogi szabályozásának felújítására készül az ágazati szakfelügyelet, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium. A könyvtársadalom széles körei várakozással tekintenek az időszerű vállalkozás elé, és szakmailag – tőlük telhetően – segítik is az előkészítő, alapozó munkálatokat. A *jogi szabályozás* mint megjelölés azért helyénvaló a *törvényalkotás* (kodifikáció) helyett, mert nem valószínű könyvtári törvény parlamenti megalkotása, legalábbis belátható időn belül nem. A könyvtárosok társadalma természetesen a törvényi rendezést szeretné, mert hiszen az ezeréves magyar könyvtárügy történetében eddig törvény nem emelte a szakma presztízsét. (Az 1929. évi XI.tc., amely átfogó, nagy horderejű törvény volt 1-52. paragrafusával, együttesen rendelkezett a múzeumokról, a könyvtárakról és levéltárakról.). Ahogy hallani, esetleg csak minisztériumi rendelet kibocsátására lehet számítani, amely változat (megoldási mód) a korábbiakhoz képest is méltatlan visszalépés lenne. Annak ellenére, hogy a könyvtárügy elhelyezése a jogi hierarchiában érzékeny szak-

mai motiváció, ez a megközelítés nem fejezi ki a dolgok lényegét. A könyvtáros-társadalom felfokozott várakozásának vélhetően más okai vannak: a jobb bérszínvonalhoz, a jobb és gazdagabb működési feltételekhez fűzött remények erősödtek föl. Valószínűsíthetően megalapozatlanok, tévúton vannak ezek a jogosnak vélt igények. Csak a mainál sokkal gazdagabb Magyarország lesz majd valamikor képes erőteljesebben segíteni a közgyűjtemények korszerűségére és jobb teljesítményére irányuló – egyébként jószándékú és helyénvaló – törekvéseket.

A jogi szabályozás, történjen bármilyen szinten is, néhány alapérték újbóli megfogalmazása időszerű és nem nélkülözhető. Ilyenek: a könyvtári szervezet rendje; a könyvtárak fenntartása; az idetartozó nemzeti kulturális értékek gyűjtése és védelme; a működés szakmai összetevői; a szolgáltatások elemei; a dolgozókkal szemben támasztott képzésbeli, szakmai követelmények stb.

Ebben az irányban a strukturális problémakörrel, a könyvtári szervezet rendjével szándékozom foglalkozni, korántsem a teljesség igényével.

Kiindulásképpen néhány alapgondolatot vessünk papírra: nehezen finanszírozható a könyvtári szervezet, melynek kb. 90%-a aspirál állami ellátásra. Szakmailag túl sok a könyvtár, a szervezet elaprózott, sok a párhuzamosság, alacsony szinten, drága a működés. A személyzet létszáma általában magas, következésképpen alacsony a munkabér, hasonlóan a szakmai felkészültség minősége is.

Mindebből logikusan következik, hogy az egész könyvtári szervezet megvizsgálására, esetleges átalakítására kell elszánni magunkat, melynek vezérlő szempontjai: racionalitás, gazdaságosság, takarékoság, hatékonyság, szakszerűség, korszerűség, a társadalom széles rétegeire kiterjedő információ és könyvtári kultúra megtanítása és elmélyítése stb.

Mindezek pénzügyi forrásainak zömét az intézményrendszer saját tartalékaiból kell előteremteni és a mainál jobban kamatoztatni.

A finanszírozási nehézségekről

Szinte valamennyi állami fenntartásban működő könyvtár pénzügyi gondokkal küzd, van ahol kisebb a gond, van ahol a pusztalétért, a fennmaradásért folyik a harc. A jelenség az or-

szág állapotának egyik tünete. A visszaesett gazdasági teljesítmény nem képes finanszírozni az egyre igényesebb és költségesebb könyvtári, információs szolgáltató rendszert. Több dologról van itt szó. Az egyik az – ami a legfájdalmasabb a könyvtárosi lelkiismeret számára –, hogy a működési, fenntartási, kommunális költségek olyan mértékben emelkednek, hogy azok gondozása fokozatosan elvonja az erőforrásokat a könyvek, folyóiratok és egyéb ismerethordozók beszerzésétől. A második probléma abból adódik, hogy az információs technológia és -ipar éppen akkor fejlődik a leggyorsabban és magas költségekkel a fejlett, vagy gyorsan fejlődő térségekben, amikor Magyarországon tartós a recesszió. Harmadik helyen azt kell felemlíteni, hogy a tudományos nagykönyvtárak zöme az utóbbi 2-3 évben jelentős technikai fejlesztést vitt véghez, többségében külső, kisebbségében belső forrásokból. Ha azonban felépülnek a korszerű működő rendszerek, akkor azok üzemeltetése ütközik nehézségekbe.

Következtetésnek az a kétirányú gondolat kínálkozik, hogy egyfelől a fenntartók és a főhatóságok tegyenek meg mindent, amit lehet korunk eme igen fontos szolgáltató rendszerének működéséért; másfelől a könyvtárosok és informatikus szakemberek, különösen a vezetők, tegyenek meg minden lépést a racionális és olcsóbban működni képes struktúrák, hálózatok, közös fejlesztések érdekében.

A könyvtári rendszer átalakításának okai

A könyvtári rendszert át kell alakítani, melynek két döntő oka van:

1. Kb. 40 éve alig változott a könyvtári rendszer, ugyanakkor a társadalmi környezetben mélyreható változások történtek, így a struktúrában megmerevedés, stagnálás, bizonyos szempontból anakronizmus tapasztalható.

2. Az állami könyvtárak működése a finanszírozási nehézségek miatt, az utóbbi években az ellehetetlenülés irányába halad. A feszültség feloldását, a normális működés fenntartását jobbra saját erőforrásokból, a struktúra átalakításából, a tartalékok feltárásából; más szavakkal, racionálissal és takarékoskossággal kell megoldani, miután a költségvetési források kívánt mértékű növelése nem valószínűsíthető. Saját berkekből föl

kell szabadítani és át kell csoportosítani kb. **egy milliárd forintot.**

A felszabaduló pénzeszközök hasznosítása:

AZ 1 MRD FT FORRÁSAI:

5 országos könyvtár megszüntetéséből kb.	750 Mft
19 megyei könyvtár átalakítása városi könyvtárrá kb.	250 Mft
Az így elérhető megtakarítás összesen:	1 Mrd Ft

- az Országos Széchényi Könyvtár támogatására;
- a vezető szerepet betöltő egyetemi könyvtárak állománygyarapításának bővítésére (a színvonal megóvása érdekében);
- a városi könyvtárak állománygyarapításának bővítésére;
- az iskolai könyvtárak többirányú támogatására.

A sorból szakmai érdeklődésem és nem tagadható érdekek alapján szeretném kiemelni (kinagyítani) az egyetemi könyvtárak fokozódó szerepét.

Az egyetemi könyvtár és életere

Nem kétséges, hogy a nemzeti könyvtárak mellett – így Magyarországon is – az egyetemi könyvtárak szerepvállalása dinamikusan erősödik. Ennek több oka van. Az oktatott tananyag és a kutatás tárgya gyorsan változik, ezért sok a mobil (gyakran kéziratos) ismeretanyag, továbbá jogszabályokat, szakkikkeket keresnek a hallgatók, így rugalmas könyvtári közvetítési evidencia van. Mind több hallgatót kell ellátni. Az egyetemnek a jövőben – várhatóan – egyre erőteljesebben szolgálják majd kutatással és tanácsadással mind a technikai fejlődést, mind a gazdasági menedzsmentet, hasonlóképpen a társadalom élet- és mozgásvilágát. A doktorandusz képzéssel új, igen jelentős és színvonalas feladatokat kaptak az egyetemek a tudományos dolgozók gárdájának kineveléséhez és pótlásához. Ez utóbbi két feladatcsoport intenzív könyvtári közreműködést igényel. Az elektronikus ismeretközlő médiák működtetése és a használat módszereinek megismeretése, átadása, szintén a könyvtár vállalko-

zásai közé illeszkedik. Végezetül, sokadszor és fájdalmasan itt is ismételni kell, hogy a könyv- és folyóiratárak szinte bekényszerítik a könyvtárakba a tanulni és kutatni vágyó állampolgárokat.

Ismétlően: a nemzeti könyvtár mellett az egyetemi könyvtárak a magasabb fokú oktatás, kutatás és az információszolgálat letéteményesei. Erőteljes fejlődésben vannak ezek az intézmények, még akkor is, ha az utóbbi években nehézségekkel küzdenek. Az ország egészéből, gondjaiból, bajaiból ők sem emelkedhetnek föl a fellegekbe, habár okosan, ügyesen fejlesztenek jelenleg is különböző erőforrásokból.

★

A problémakör elemzése során azonban több súlyos megállapítás is felszínre kerül. Lépünk vissza abba a gondolatba, hogy az 1989-1990-es években példátlan méretű átalakulás vette kezdetét a magyar társadalom évezredes történetében. Szűkebben vett témakörünk szempontjából a történések vonulatai és főbb jellemzői a következők: a hierarchikusan centralizált rendszerek zöme (hatalmi, igazgatási, gazdasági) összeomlott; helyettük – következképpen – mellérendelt, decentralizált struktúrák kezdtek kiépülni; az állami dominanciájú tulajdonviszonyok magántulajdonra (személyi, csoport, rt., bt., szövetkezeti) irányuló átrendeződése erős dinamikával zajlik.

A hatalmi erők cselekvő munkálkodása nyomán a társadalmi struktúra teljes körű átrendeződése feledékenységből vagy száналomból a könyvtárügyet sem hagyja, nem hagyhatja érintetlenül. Tapasztalni kényszerülünk, hogy a könyvtárak sokasága szűnt meg, mind a közművelődési, mind a szakkönyvtári ágazatokban. Napjainkra majdnem teljesen felszámolódtott a szakszervezeti, közművelődési könyvtári rendszer; tömegesen szűntek meg vállalati és kutatóintézeti (elsősorban ipari) műszaki és más szakkönyvtárak. Az ok egyszerű: a fenntartó cégek, a vállalatok, a szervezetek megszűntek, eltűntek, felaprózódtak, átalakultak. Fenntartó nélkül, gazda nélkül pedig alintézmények nem létezhetnek!

Vannak még igen jelentős nagyságrendben olyan könyvtárak, amelyek elbizonytalanodtak; talajcsúszástól szenvednek; a funkciókeresés érdekében szorgoskodnak; öngigazolást próbálnak hirdetni, miközben a könyvtár alapfeladataitól távol eső üzletekkel kérkednek (pl. bálás ruhavásár); vagyis nyögnek és erőlködnek és félnek is, de közben költik az állam pénzét. Igen fontos szempont, hogy költségvetési és piaci alapokon

nyugvó feladatokat és pénzforrásokat vegyítenek össze, amely megengedhetetlen. Ebbe a körbe tartozik az országos nagykönyvtáraknak mintegy fele, és szinte valamennyi megyei könyvtár.

Jelentős könyvtárak nem vonták le annak konzekvenciáit, hogy az előbb említett centralizált hatalmi, igazgatási dominanciát, az alá- és fölérendelt hierarchiát a mellérendelő és decentralizált szisztéma váltotta föl. E nagy horderejű átalakulás sok-sok eleme több tucatnyi törvényben és egyéb jogszabályokban fellelhető, de a legmarkánsabb megtestesítője az 1990. évi LXVI. törvény az önkormányzatokról. A könyvtári területen a hajdan volt igen erős kormányzati centralizációt, az ún. *hálózati elv* testesítette meg és vitte át a gyakorlatba több, kevesebb sikerrel.

A hálózati hierarchia azt jelentette, hogy egy-egy behatárolt igazgatási területen, pl. egy minisztérium irányítása alatt, egy megyei tanács összes települése fölött, vagy az MTA negyvenegynéhány kutatóintézetének könyvtárait egy központból vezérelték egy hálózatba tömörítve, az irányítás ezen belül több lépcsőben is történhetett.

A hálózat elvet 1949-ben indította útjára a:

„4.118/1949.(VI.29.) Korm.rendelet Országos Dokumentációs Központ létesítése és szakmai Dokumentációs Központok szervezése tárgyában.”

A második, ennél nagyobb horderejű kormányzati akaratot fejezett ki a:

„2.042-13.(1952.IV.14.) MT. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről.”

A harmadik és mindmáig a legnagyobb hatókörű kodifikáció:

„A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról.”

A tvr.3.paragrafusa

(1) Az azonos feladatkörű közkönyvtárak egységes szervezete a könyvtári hálózat, amelyben a könyvtári szakirányítást az erre kijelölt központi könyvtár végzi.

(2) A könyvtári hálózat központi könyvtárának feladata a könyvtárhoz tartozó könyvtárak könyvállományának központi nyilvántartása, az érdekelt miniszterekkel (országos hatáskörű szervek vezetőivel) egyetértésben az állomány tervszerű

gyarapításának egyenletes és széles körű felhasználásának biztosítása, a szakmai érdekek hathatós képviselője.

A hálózati elv országos mérvű kiszélesítéséről és a gyakorlatban történő tényleges megvalósításáról kiemelten és részletesen az előbb említett tvr. végrehajtására kiadott 1.018/1956.(III.9.) sz. MT. határozat intézkedett, illetve tetézte be a jogi szabályozást. A határozat 11-17. pontja kizárólagosan a hálózattal, mint a szerveződés elvével foglalkozik, országos méretben felsorolja a hálózatokat és előírja a még nem létező hálózatok mielőbbi megszervezését.

Az 1956-os évet követően 3-4 éven át rendre jelentek meg a hálózatokat létrehozó ágazati és főhatósági jogszabályok, melyek nyomán a könyvtárak – most már ezen elvekre tekintettel kidolgozták saját szervezeti és működési szabályzatukat.

A szakmai köztudatban az él, hogy a hálózati elv szellemi atyja Kovács Máté (1906-1972) professzor volt. Ma is sok szakmabeli vallja, hogy az akkori politikai, társadalmi konstellációban ez a vezérelv korszerű volt, de mára a felsőoktatás és a városi könyvtárak kivételével elvesztette aktualitását.

A könyvtárügyet a jelenben gyötrő traumák egyike – eszerint – a hálózati rendszer összeomlása. Ez a tény önmagában megkérdőjelezi 5 országos nagykönyvtár és a 19 megyei könyvtár hajdani státuszának fenntartását.

Megjegyzés: érdekességképpen utalok arra, hogy a hálózati elv gondolatának csírái sokkal korábban feltűntek, ugyanis az Országos Magyar Gyűjteménygyűjtő életrehívásáról rendelkező 1892.évi XIX. tc. tartalmaz ezirányú elemeket.

A könyvtári szervezet átalakításának területei

Meg kell szüntetni öt országos könyvtárat

Az alábbi 5 országos vagy országos jellegű nagykönyvtárat meg kell szüntetni, többségében jogutód nélkül. Ezek az intézmények a következők:

INTÉZMÉNY	ALAPÍTÁSI ÉVE
Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK)	1883
Országos Orvostudományi Információs Központ és Könyvtár (MEDINFO)	1948/49
Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Információs Központ (OMgK)	1948
Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK)	1956
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)	1958

Tovább működő országos vagy országos jellegű nagykönyvtárak:

INTÉZMÉNY	ALAPÍTÁSI ÉVE
Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)	1802
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK)	1826
Országgyűlési Könyvtár (OgyK)	1866 (1871)
Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára (KSH)	1867
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)	1904

Az öt felszámolandó könyvtár megszűnésének indokai:

A világtérkép lapjain aligha lehet olyan országot találni, amely 10 országos jellegű könyvtárat tud felmutatni, mint Magyarország.

Az USA-ban a nemzeti könyvtár mellett csak az orvostudomány és a mezőgazdaságtudomány számára létesültek önálló nagykönyvtárak. Németországban az orvostudomány (Köln) és a közgazdaságtudomány (Kiel) területén vannak hasonló intézmények. De ebben a nagyon fejlett és nagyon gazdag országban nincsen pl. országos műszaki könyvtár, illetve ezt a feladatot a hannoveri műegyetemi könyvtárhoz telepítették megfelelő költségvetési vonzattal, amely rendszer sokkal olcsóbb, mint egy önálló országos könyvtár. Emellett vannak olyan könyvtárak is, amelyek egyesítve látják el a várost és az ott működő egyetemet, nem is kicsi városokban, pl. Universitäts- und Stadtbibliothek, Köln; Stadt- und Universitätsbibliothek, Frankfurt. Hasonlóképpen,

vagy még racionálisabban (gazdaságosabban) tűnik elő a finn példa. Helsinkiben az ELTE-nek megfelelő tudományegyetemi könyvtár látja el az általános nemzeti könyvtári feladatot; a BME-hez hasonló műegyetemi könyvtár az országos műszaki könyvtár funkcióit is gyakorolja. Svájcban a Zürichben működő híres műszaki egyetem könyvtára (ETH Bibliothek) az országos, szövetségi műszaki könyvtár is. Itt is számos egyetemi könyvtár van, amely a városi, esetleg a tartományi hatókört is magára vállalta, pl. Stadt- und Universitätsbibliothek, Bern (alapítva 1528!); Bibliothéque Cantonale et Universitaire de Lausanne, Lausanne (alapítva 1537!).

Vagyis: 10 nagykönyvtár fenntartása rendkívül költséges; számos országos és regionális jellegű feladatot az egyetemi könyvtárak költségkímélőbben tudnak ellátni.

Az indokok sorába tartozik továbbá, hogy egyik alapvető feladatuk, a *hálózati központi* funkció, valamennyi intézménynél megszűnt. Hangsúlyozni kell továbbá, hogy szinte valamennyi intézménynél ellenőrizhetetlenül keverednek a költségvetési és a piaci jellegű tevékenységek és pénzügyi műveletek. Szóba jöhetne, ahol lehet, hogy piaci alapon, *költségvetési támogatás nélkül* megmaradhatnak azok a szervezeti részegységek, amelyek önfenntartásra, illetve szerény mérvű profittermelésre képesek.

A megszüntetendő 5 intézményhez fűzött észrevételek:

ORSZÁGOS MŰSZAKI INFORMÁCIÓS KÖZPONT ÉS KÖNYVTÁR (OMIKK)

Az érdeklődés figyelmébe ajánlott 5 nagykönyvtár közül kétségtelenül ez a könyvtár a legnagyobb és a termeléssel összefüggésben a legrégibb. Feladatköre annyira szerteágazó, hogy szinte egy könyvtári és információs birodalom képét mutatja.

Az 1883-ban alapított M. Királyi Technológiai Múzeum Könyvtára nehéz idők, nagy események és termékeny cselekvések tanúja volt, amíg eljutott a fenti név elnyeréséig (OMIKK, 1982. jan.1.) és utána a mai napig. Amellett, hogy állami, nyil-

vános, műszaki könyvtár, gazdasági területekre is elporlyázott: a dokumentáció gazdája, művelője lett már az 1930-as években, noha ezirányú tevékenységre valójában csak 1952-ben kötelezték a 2-042-13/1952.IV.14.) MT. sz. határozattal. Vele párhuzamosan ugyan már 1949-ben létesítettek műszaki dokumentációs intézetet a 4118/1949.sz. korm. rendelettel, de a könyvtári és a dokumentációs feladatkört csak az előbbi rendelkezés nyomán próbálták összekapcsolni. Az 1952-es minisztertanácsi határozat 2. pontja így hangzik: „Az Országos Széchényi Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár és a Központi Műszaki Könyvtár (Központi Technológiai Könyvtár) felügyeletét a Műszaki Dokumentációs Központtal együtt 1952. július 1-jei hatállyal a népművelési miniszter veszi át.”

A könyvtár a későbbiekben fogadja és vállalja az újabb feladatokat.

Ezek sorából néhány jellemző kiemelés:

a/ 1951: válogató jogot nyer a kötelepéldány-szolgáltatásnál (213/1951(XII.18.) MT. rendelet).

b/ 1958: a fordításnyilvántartás országos központja lesz (144/1958/M.K.10. MM.sz. utasítás).

c/ 1958: a műszaki termelési könyvtári hálózat központja (103/1958(M.K.2.) MM.sz. utasítás).

d/ 1982: a kutatás és fejlesztés témaköreinek országos nyilvántartása (130/1982(VII.19)MT. sz. rendelet).

A c/ pont alatt megjelenített *hálózati központ* feladatkört anakronasztikus volta miatt érdemes felidézni. Az 1.018/1956.(III.9)MT. rendelet 12/D.: „A műszaki termelési könyvtári hálózat hálózati központja az Országos Műszaki Könyvtár. E hálózatba tartoznak az ipari kutató- és tervezőintézetek, az iparvállalatok, a műszaki intézmények – szaktárcák szerint kisebb hálózati egységet képező – könyvtárai, amelyeket a hálózati központ alközpontok útján irányít. Hálózati alközpontokként az illetékes minisztériumok szakkönyvtárai, esetleg valamely intézet (vállalat) erre alkalmas szakkönyvtárai működnek.”

A fentebb említett 103/1958.(M.K.2.) MM. sz. utasítás részletesen taglalja a könyvtár hálózati feladatait. Vissza is utalhatunk még a 2.042-13/1952.(V.14)MT.sz. határozat 3. pontjára, amely már akkor, *hálózati ízü* gondolatokat fogalmaz meg. „Az Országos Műszaki Könyvtár külön feladata, hogy a közvetlen könyvtári tevékenység mellett rendszeres segítséget nyújtson a tömeg-

könyvtáraknak a technikai irodalom propagandája terén.”

Ezen túlmenően:

- ♦ Szabadalmakat gyűjt óriási tömegben: 1965-ben 5 694 110 db. (Könyvtári Minerva 1. 1965.).
- ♦ Műszaki filmek nyilvántartásának és propagálásának hazai és nemzetközi központja, és a külföldi filmekről széles körűen nyújt információkat.
- ♦ Számottevő nyomdai és kiadói gyakorlatot folytat.
- ♦ Oktatási tevékenység: egyfelől a középfokú műszaki könyvtárosképzés rangos intézménye; másfelől mérnök és közgazdász információfogyasztók, felhasználók „betanítását” végzi sok éven át. Külföldiek számára szakszemináriumokat szervez.

Emeljük ki továbbá két legjelentősebb működési területét. Ezek: *országos* (a legnagyobb) *műszaki könyvtár*, valamint a *műszaki dokumentáció* első számú intézménye.

Ez utóbbi területen elévülhetetlen érdemeket szerzett mind a dokumentációs gyakorlatban, mind az információs kultúra meghonosításában és terjesztésében.

Az idevonatkozó hatalmas argumentációból két-három célirányos utalás:

Káplány Géza: Ipari dokumentáció. Bp. 1938. 26.p.

Káplány Géza: A dokumentáció célja és feladatai. Bp. 1942. 35.p. (korai, módszertani munkák!)

(A szerző a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet könyvtárának egykori, sok éven át volt igazgatója)

Polzovics Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. Bp. 1962. 450 p.

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT) c. havi, ma is élő szakfolyóirat, amely példaértékű szervező erőt képvisel évtizedek óta

Végezetül meg kell említeni, hogy az OMIKK mindig is élenjáró intézmény volt a szakmai fejlődésben és szüntelenül igyekezett újítani. PI. az utóbbi 1-2 évben AZ ALEPH rendszerre telepített OSZKÁR (automatizált katalogizálási eljárás) bevezetése; kisvállalkozók információellátásának kísérletei; tájékoztatás az EU információs rendszereiről, szolgáltatásairól stb.

Megjegyzés: Az OMIKK tekintélyes és talán fontos intézmény ma is, annak ellenére, hogy évek óta keresi a helyét és nehezen találja meg azt az új és kellő mértékben még ki nem forrott viszonyok között.

Sorsáról csak további szakemberekkel és szervezetek (pl. OMFB, MTESZ) képviselőivel lefolytatott konzultációk után szabad döntést hozni.

ORSZÁGOS MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT

Alapítási éve: 1949, illetve 1951.

A két évszám magyarázata: A 4.118/1949. (VI.29.) Korm.sz. rendelet 5. paragrafus (2).b. megalapította a mezőgazdasági dokumentációs központot. A 129/1951.(VI.23.) MT.sz. rendelet pedig életre hívta az Országos Mezőgazdasági Könyvtárat. A kettő egyesítéséből jött létre a mai intézmény 1952-ben, amelynek elnevezését időközben többször is megváltoztatták.

Miként a többi országos nagykönyvtár, így ez az intézmény is sokféle feladatot ellátott, itt csak néhányat említünk fel.

♦ Hálózati központ:

1.018/1956.(III.9.) MT. sz. határozat 12. paragrafus E.pont: „Mezőgazdasági és erdészeti könyvtári hálózat: hálózati központja az Országos Mezőgazdasági Könyvtár. Tagjai egyrészt az agrár-, valamint az erdészeti kutató és kísérleti intézetekben, továbbá a mező- és erdőgazdasági termelőüzemekben működő szakkönyvtárak, másrészt az agrár felsőoktatási intézmények könyvtárai és a felsőoktatási intézmények intézeti és tanszéki könyvtárai.”

Ebben nem különböznek a más szakmai területeken működő központoktól.

♦ Dokumentációs központ:

Feladata a külföldi kapcsolódás kétirányú áramlással: magyar anyagok feldolgozása és eljuttatása a külföldi (nemzetközi) központokhoz, melyek között első helyen áll az AGRIS (FAO szervezésében); másfelől a külföldi eredmények eljuttatása a hazai felhasználóhoz. Harmadik helyen kell megemlíteni, hogy a hazai agráriródlom feldolgozása közvetlen hazai fogyasztásra is alkalmassá vált. A külföldi anyagok befogadása végett itt is létesítettek fordítóirodát.

♦ Egyéb területek:

– A kötelespéldány-szolgáltatásban már 1951-ben válogató jogot kapott a 213/1951.(XII.18.) MT. sz. rendelet alapján.

– IBUSZ irodákra tartozó feladatokkal is próbálkozott az 1970-es 1980-as években, amikor mezőgazdasági szakemberek számára külföldi tanulmányutakat szervezett.

– Sokféle erőfeszítést fejtett ki és próbálkozik ma is a számítástechnika alkalmazásában és ilyen alapú szolgáltatások nyújtására, amelyekre alig van hazai igény.

♦ Álláspont:

Az intézmény az 1980-as évek közepén megroppant, azóta keresi helyét. Megszüntetése indokolt. Magyarországon *hat agráregyetem* működik, így a szakmai pótlás – sokkal olcsóbban – nem okozhat gondot. Mivel az agrárterület önmagában is tagolt, pl. élelmiszeripar – erdőgazdaság, oda kell osztani a feladatokat, ahová azok szakmailag tartoznak. Jogutódként esetleg megjelölhető a Gödöllői Agrártudományi Egyetem.

Költségvetése a szerző előtt nem ismeretes, kb. 60-70 M Ft-ra tehető, melynek egy részét az agráregyetemi könyvtárak állománygyarapítására lehetne fordítani.

ORSZÁGOS ORVOSTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS INTÉZET ÉS KÖNYVTÁR (MEDINFO)

Alapítási éve: 1949.

Az intézmény megszüntetésének két alapvető indoka van: először, hogy jogszabályok által előírt szervezettel és feladatokkal lényegében véve nem is alakult meg soha; másodsor pedig legfőbb feladatának a hálózati elv érvényrejuttatását tartotta, amelyhez ma semmilyen jogi alapja sincs.

A történet áttekintése

Az alapítást az 1949-es, a 4.118/1949. (VI.29.) Korm.sz. rendelet 5. paragrafusa (2) d. pontja tette lehetővé. Az orvostudományi könyvtári hálózatról az 1.018/1956(III.9.) sz. MT. hat. C.c. pont rendelkezett: „Orvostudományi hálózatnak központja a Budapesti Orvostudományi Egyetem jelenlegi könyvtára, az Országos Orvostörténeti Könyvtár és az Orvostudományi Dokumentációs Központ egyesítése útján, létre kell

hozni a Budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárát. A hálózatba tartozó könyvtárak: a Debreceni Orvostudományi Egyetem Kenézy Könyvtára, a Szegedi Orvostudományi Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem Orvosi Karának könyvtára, továbbá a felsorolt egyetemek, illetőleg egyetemi kar intézeti és tanszéki könyvtárai, valamint az orvostudományi kutatóintézetek és gyógyintézetek szakkönyvtárai.”

Ez a hálózat így soha nem jött létre, talán elsősorban azért, mert az Országos Orvostörténeti Könyvtár nem lépett be a tervezett könyvtári hálózatba. A fenti kormányhatározatot olyképpen módosította az 1010/1960.(VI.1.) Korm.sz. határozat, hogy a hálózatból kihagyta az Országos Orvostörténeti Könyvtárát.

Ezt követően született meg: „Az egészségügyi miniszter 24/1960.(Eü.K.13.) Eü.M. sz. utasítása az orvostudományi könyvtári hálózatról.”

Hogy ez a hálózat indulásánál fogva mennyire mutatta a betegség jeleit, arra rávilágít az utasítás első néhány mondata:

„A hálózati központ.

1. paragrafus

(1) Az orvostudományi könyvtári hálózat központja az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ (a továbbiakban: OOK), amely az Orvostudományi Dokumentációs Központ jelenlegi szervezetére épül fel.

(2) Az OOK könyvtári részlege a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtárával, leltárilag elkülönítve, de egyébként közös kezelésben működik és a közös kezelésben lévő könyv- és folyóiratállomány használatára a két intézmény vezetője mindkét fél feladatait kielégítő együttműködést épít fel.” Stb.

A miniszteri utasítás nyomán megindult a hálózat szervezése és a központ 1965-ben már 451 könyvtárat terelt össze 19 alközpont dirigálása alá. Azután ez a szervezet is csinálta azt, amit a többi hasonló intézmény: fordítás, dokumentáció, módszertani tanácsadás, középfokú könyvtárosképzés, az „Orvosi Könyvtáros” c. folyóirat szerkesztése. (Ma már nem jelenik meg.)

A hálózati funkciót itt is elsöpörte az igazgatási struktúra átalakítása; a dokumentáció idejét múlta módszereiben stb.

Meg kell még jegyezni, hogy a mai nevet, Országos Orvostudományi Intézet és Könyvtár 1980-ban vette fel a 14/1980/Eü.K.9.) EÜ.M.sz. utasítása alapján.

Kell ez az intézmény, amikor négy kitűnő orvosegyetemi könyvtár van Magyarországon: SOTE (1828-tól), SZOTE (1926-tól), DOTE (1947-től), POTE (1961-től)?

Költségvetése a szerző előtt nem ismert, kb. 60 M Ft.

ORSZÁGOS IDEGENNYELVŰ KÖNYVTÁR

Alapítási éve: 1956.

Költségvetése: kb. 90 M Ft.

Létrehozásáról két jogszabály rendelkezett: az 1018/1956.(III.9.) sz. MT. határozat:

„24. A budapesti Gorkij Könyvtár, a Magyar-Szovjet Társaság orosz nyelvű könyvtára és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szovjet osztályának összevonásával – a művelődésügyi miniszter felügyelete alatt – állami orosz nyelvű könyvtárat kell létrehozni.”

„25. Az állami orosz nyelvű könyvtár neve: Állami Gorkij Könyvtár.”

A könyvtár létezését és szakfelügyeletét megerősítette a 141/1958.(M.K.10).MM.sz. utasítás.

A könyvtár orosz nyelvű könyvtárként, oroszul tudó és olvasó emberek kiszolgálásában sohasem találta helyét, az ott dolgozó könyvtáros szakembereket nem elégítette ki ez a tevékenységi kör. Ezért évek múlva átalakították önmaguk funkcióit, nemzetiségi hálózati központra váltották fel korábbi egy nyelvű orientációjukat. Ez a változás természetesen jogi deklarációban is megjelent (5/1978.(XII.12.) K.M. rendelet). Módszertani munkával, könyvek adományozásával, nyelvi bibliográfiák készítésével, zenei gyűjteménnyel és természetesen központi szakkönyvtárral szolgálgják mind a budapesti olvasókat, mind a Magyarországon lakó nemzeti kisebbségeket. Szerveztek találkozókat a határok mentén (kishatárforgalom) működő nemzetiségi könyvtárak munkatársai számára.

Az 1989-1990-es rendszerváltás reájuk irányuló csapásait jó időben észlelték, ezért a könyvtár nevét Országos Idegennyelvű Könyvtárra változtatta. (45.248/1990.sz.M.M. hat.). Erre két okból volt szükség, mert akkoriban a Gorkij név nem volt divatban, másodsor az önkormányzati törvény a hálózati funkciókat egycsapásra megszüntette.

Most a könyvtár teljes jogutód nélküli felszámolása van napirenden. Helyette ott van az ELTE számos szakkönyvtára és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja.

Nem arról van szó, hogy felesleges volna ez a könyvtár, de egyszerűen nincsen rá pénz.

ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM

Alapítása a művelődésügyi miniszter 159/1958. (M.K.14.) MM. számú utasítása nyomán történt.

Feladatkörét az utasítás 3.pontja írja le az alábbiak szerint:

„3.Feladatkörét és gyűjtőkörét tekintve az Országos Pedagógiai Könyvtár országos jellegű tudományos szakkönyvtár, egyben az iskolai könyvtári hálózat központja. Az iskolai könyvtári hálózathoz tartoznak az általános és középiskolák könyvtárai, a művészeti gimnáziumok kivételével.”

Ezt a feladatkört *múzeumi* területre bővítette a 140/1968.(M.K.13.) MM.sz. utasítás, amely egyben az intézmény elnevezését is módosította Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumra. Az intézmény sokféle tevékenységet folytatott és folytat. Próbált törődni kb. 7000 általános és középiskola könyvtáraival. Könyvtári gyűjtőköre kiterjedt a neveléstudományokra: az alsó- és középfokú iskolák tankönyveire, az iskolai értesítőkre, valamint az ifjúsági és gyermekirodalomra. Magára vállalta a hazai pedagógiai irodalom bibliográfiai gondozását, sőt kiadói tevékenységet is folytatott (pl. *„Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum hasonmás kiadványai”* sorozatban megjelent kötetek és más kiadványok is). A múzeumi jogállás a fentebb említett iskolarendszerek tárgyi emlékeinek gyűjtésére irányul. Igen fontos kezdeményezés volt az, hogy az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a könyvtár kísérletet tett az ország iskolai könyvtárainak online rendszerű számítógépes hálózatba rendezendő integrációjára.

Kérdőjelek és javaslatok

- Kell-e, szükség van-e országos pedagógiai szakkönyvtárra a neveléstudományok művelésének előmozdítására, amikor is az idesorolt diszciplínák túlzott bőségben virágoznak több tucat felsőoktatási intéz-

ményben és azok könyvtáraiban (és ott vannak a kutatók is).

- A különböző iskolai tankönyvek gyűjtése a két nemzeti könyvtárnál jogszabályokban előírt elemi kötelesség (OSZK, KLTE).
- A kiadói tevékenység a könyvkiadás piaci szférájába tartozik, semmiképpen sem könyvtári feladat.
- A múzeumi tevékenységi körök a múzeumok hatáskörébe tartoznak, melyek szép számban behálózzák az országot.

A könyvtár felszámolása során az ELTE és a FSZEK szóba jöhetne örökösként, nem jogutódlási minőségben.

Az 1995. évi költségvetés: kb. 90 M Ft.

A fennmaradó 5 nagykönyvtárhoz fűzött megjegyzések

OSZK: Jó lenne, ha az alapító Széchényi Ferenc hungarica hármass gondolatát teljesíteni tudná. Ezen túlmenően az egész országra kiterjedő központi szolgáltatások fejlesztése alapvető feladata, valamint az egész hazai könyvtárügy állapotáért, gondozásáért is felelősséget kell vállalnia.

Országgyűlési Könyvtár: Jó úton halad, a képviselők kiszolgálása legyen központi feladata.

KSH Könyvtára: A KSH intézményi könyvtára, országos jellegű minősítése nem indokolt, mivel az általa gondozott gyűjtőkör sok könyvtárhoz illeszkedik, pl. egyetemi könyvtárakhoz, megyei könyvtárakhoz stb.

FSZEK: Léte, működése meg nem kérdőjelezhető, nemcsak fővárosi hatókörű könyvtár, hanem országos szakkönyvtár is a szociológiai tudományban. Épülhetne számára egy korszerű könyvtárárpület.

MTA Könyvtára: Mint problémakört egy kissé részletesebben megvilágítjuk.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

A *Teleki József* által 1826-ban alapított könyvtár 1844-ben nyílt meg a tudományok művelői előtt. A jövőre 170. évét dolgozó intézmény a hosszú idő alatt rangot rendezett össze. Ennek

szakmai hitelét bizonyítja a világhírű orientalisztikai gyűjtemény, számos egyedi különgyűjtemény (Vörösmarty, Goethe) sok-sok ősnymtatvány és RMK mű, és nem utolsó helyen a tízezres nagyságrendű kézirattár.

A modern idők aktuális tanúja a tudomány-szervezés mintaszerű gondozása. Mindeme közismert pompás érték mellett egy kevésbé ismert teljesítőképességre hívom fel még a figyelmet: az MTA Könyvtára a hungarika-anyag és kutatás egyik legjelesebb műhelye. Ered ez abból, hogy a könyvtár mindig is a nyomdai kötelezpéldány kivételezettje volt. Az e tárgykörben rendelkező első jogszabály, az 1897. évi XLI Törvény-cikk a Magyar Nemzeti Múzeum mellett kizárólagosan csak ennek a könyvtárnak adta meg a nyomdai termékek ingyenes hozzájutásának jogát. Ezt a jogállást megerősítette az 1922. évi XX. Törvény-cikk is, amely hasonló jogot adott harmadik tagként az Országgyűlési Könyvtárnak. Az 1929. évi XI. Törvény-cikk és annak végrehajtására kiadott 1935. évi 9.300 sz. VKM rendelet ugyancsak megnyújtja az MTA részesedési jogát, miközben negyedik intézményként ide sorolja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárát is. Az MTA Könyvtára 1995-ben is a válogató jogú intézmények listáján van feljegyezve és kiszolgálva az OSZK-nál. Sejtésem szerint mindig is csak válogató elvek alapján működött ez a funkció, amely a minőség igénye jegyében válogatott, nem a mellőzöttség okán. Valószínűleg ezért is annyira nagyszerű a könyvtári állomány a tudományos kutatás igényei és mércéje szerint. A könyvtár az MTA szárnyai alatt mindig is különleges helyet foglalt el, sérthetetlen volt. Talán éppen emiatt nem tudták 100 éven át megszervezni a megálmodott nagy nemzeti könyvtárát, az OSZK, az MTA és a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárának egyesítése révén. Nem lett tagja az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek sem, amelyet az 1922. évi XIX. Törvény-cikk hívott életre.

Kérdőjelek???

Azok itt is elhelyezhetők. Az MTA tényleges tudományos tevékenysége 43 kutatóintézetben folyik. Az intézetekben természetesen kitűnő szakkönyvtárak működnek. Akkor mi célból van a központi könyvtár, amely a tudományok összes-

ségének gondozására nem vállalkozhat? Marad egy diszciplína: a tudomány-szervezés. Továbbá, az újabb jogszabályok nem tették meg hálózati központnak, miként azt a 13/1960.MTA(A.K.20) számú utasítás kiemelt feladatként jelölte meg. Vagyis, a hálózati elv elemi sérülése itt is mutatja a tüneteket. Nincs mindenütt könyvtára az „AKA-DÉMIÁ”-nak (pl.Franciaország). Mégis nem illik bántani az ország egyik legjobb és legrégebb tudományos könyvtárát. Azért sem, mert 1995-ben is 13 000 beiratkozott olvasó látogatja, használja a gazdag gyűjteményeket.

Az 1995. évi költségvetés: 214.800.000.-Ft.

A megyei könyvtárak a hálózati elv csapdájában

Átalakításuk városi könyvtárrá

Létrehozásukról a többször felidézett 2.042-13/1952.(V.14) MT.sz. határozat rendelkezett, szó szerint a következőképpen:

„5.) 1952. év végéig minden megyében a megyei tanács intézményeként megyei és 1952-től kezdődően 1954. év végéig minden járásban a járási tanács intézményeként járási könyvtárak kell szervezni. A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása. A megyei és járási könyvtárak létesítése során a körzeti könyvtárakat a megye, illetőleg a járás székhelyén lévő városi könyvtárakkal egyesíteni kell.”

Az 1018/1956(III.9.) MT.sz. határozat 14. A.b. pedig a következőket tartalmazza:

„Megyei könyvtári hálózatok. A megyei könyvtári hálózat központja a megyei könyvtár, tagjai a járási, városi (városi kerületi) és községi könyvtárak.”

Ezt a hierarchiát némileg megbontotta az 1983. évi 23.sz. tvr., amely megszüntette a járási tanácsok működését, így a járási könyvtárak is megszűntek, illetve városi könyvtári funkcióba léptek.

A minősítés során először dicsérik meg magát, a hálózati elvet. Kétségtelen, hogy a megyei könyvtári hálózathoz kapcsolva a hierarchikus felépítésben jó dolgok is feljegyezhetők. A

szakmailag jobban felkészült megyei könyvtár segítőkészségével, fejlettebb szolgáltatásaival az alárendelt kisebb könyvtárak szolgálatára hasznosan tevékenykedett. Tekintélyénél fogva a helyi tanácsnál segíteni tudta az elfogadható mértékű költségvetés kiharcolását, épület-elhelyezési, építmény-fejlesztési terveket tudott hathatósan támogatni. Teljeskörűen ellátta a középfokú könyvtárosképzést, szervezte – más szervek közreműködésével; pl. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Magyar Könyvtárosok Egyesülete – a szakmai továbbképzést. Nyomdai, könyvkötészeti, reprográfiai szolgáltatást nyújtott. Jó szolgáltatásokat tett a vidéki olvasók számára a gyors és szakszerű könyvtárközi kölcsönzéssel.

Ki meri tagadni mindezek szakmai értékeit? Szólni kell arról is, hogy miközben az államigazgatási fővonulaton fentről lefelé az alárendeltség tökéletesen működött, majdhogynem le a megalázkodásig, a könyvtári szakterületen ez nem így volt, hanem sokkal humánosabban és elegánsabban zajlottak a folyamatok. Ennek két oka volt: a hálózati tagkönyvtárak költségvetése nem volt a megyei könyvtárak kezelésében, így a diktátumnak nem volt meg a materiális alapja; másodsorban a könyvtáros munkavégzés, sors és összetartás, inkább az előbb említett elegancia jegyében funkcionált, mintsem a fennhéjázó parancsolgatás jellemezte volna azt. Mindeme pozitív vonás mellett sokat lehetne mondani a nemkívánatos, sőt káros jelenségekről is. Ettől itt most eltekintünk, de egy lényeges elemet felemlítünk. A fentebb idézett 1952-es MT. határozat a városokban nem engedte (volna) meg a városi és megyei könyvtárak egymásmellettségét. Így számottevő kiadás párhuzamosan történt, vagyis a gazdálkodás messze nem volt racionális és takarékos.

Máskülönben akár jó volt ez a rendszer, akár nem, akár van nosztalgia, akár nincs, a hierarchikus struktúra összeomlása tény, úgy tűnik megmásíthatatlan tény. A közigazgatásban mindenmű fölé és alárendeltség megszűnt, akkor az valamely alrendszerben, így a könyvtárügyben sem élhet tovább.

Ebből következik, hogy a megyei könyvtárak elveszítették mindazokat az alapvető feladatokat, amelyeket gyűjtő erővel a *hálózati elv* osztott rájuk. Megmaradt a helyi, városi, könyvtári normális feladatrend, amely nem jelent mást, minthogy ezek a könyvtárak gyakorlatilag városi vezető

közművelődési könyvtárrá minősültek át, akkor is, ha elnevezésükből még nem tűnt el a megyei jelző. Fájdalmas ez a roppanás, de nem menthető.

Javaslatok:

- ♦ A megyei könyvtárakat vezető városi könyvtárakká kell átalakítani, illetve átszervezni.
- ♦ Ennek során általában 28%-kal, a 19 könyvtárra nézve kb. 250 Mft-tal csökkenteni kell költségvetésüket. Ennek módja létszámleépítés, az egyéb bér kb. 50 %-os csökkentése, a módszertani osztályok felszámolása, az igazgatók és igazgatóhelyettesek szakmai munkavégzésének megoldása, a gépkocsihasználat megszüntetése, a nyomda megszüntetése, könyvtári (megyei jellegű) folyóiratok megszüntetése stb.
- ♦ Amennyiben városi könyvtári minőségben működnek tovább, akkor az egész városi hálózat rendszerét át kell gondolni és az esetlegesen szükséges átalakításokat a takarékoság és a racionalitás jegyében el kell végezni.

Megjegyzés: az évi kb. 35 M Ft egyéb bér rendkívül magas összeg. A felszabadítható összegeket elsősorban állománygyarapításra és a szolgáltatások minőségének emelésére kell fordítani. Ahol lehetséges, ott az iskolai könyvtárak javára is célszerű lenne pénzeszközöket átcsoportosítani.

Községi könyvtárak (csak járulékos téma)

Ezzel a problémakörrel több mint 100 éve küzd a magyar társadalom, illetve a mindenkori kultúrkormányzat, nem különben a helyi igazgatási szervek. Népkönyvtári mozgalom legalább három nagy hullámban zajlott le Magyarországon az elmúlt 100 évben. Az utóbbi évtizedekben fölépült néhány szép községi könyvtár is, de a könyvtárak működésének feltételei általában elégtelenek. Az 1995. évi pénzügyi juttatásból a megvizsgált néhány könyvtárban *lakosonként 40 Ft-ot tudnak irodalombeszerzésre fordítani.*

Kívánatos volna, hogy minden községben legalább egy könyvtár szolgálja a lakosságot, mindenekelőtt a diákságot. Következésképpen az iskolai könyvtárakat kell megkülönböztetett

gonddal védeni, fenntartani, ha lehet fejleszteni. Miután a községi nyilvános, „felnőttek” számára rendelt könyvtárat is az önkormányzat tartja fenn az iskolai könyvtárakhoz hasonlóan, és miután egy intézményre is alig jut pénz számos településen, így községenként egy-egy könyvtárat kellené meghagyni, vagy létesíteni, ahol egy sincs. A könyvtár mivel rendeltetésénél fogva a tanulás, az ismeretszerzés eszköze és műhelye, ezért az iskolai gyűjteményeket illeti a figyelem. Vannak szolgálatra érett és képzett pedagógusok, akik a felnőtteket is elláthatják, és azután a kisdíák is vihet haza olvasnivalót a nagymamának. Ahol viszont vannak szép könyvtárpéletek (pl. Medgyesháza, Biharugra, Csokonavisonta), ott azokat kellené üzemeltetni, de esetleg az iskolai funkciót is át kellené adni ezeknek a jónevű létesítményeknek.

Sok könyvtár megszűnt a kistelepüléseken, talán azt meg kellené azért célozni, hogy ahol iskola van, ott könyvtár is legyen.

A könyvtári vezetés bértartalékai, a vezetők szakmai munkavégzése

Luxus és megengedhetetlen, hogy Magyarországon a könyvtárak tucatjaiban önálló, főállású vezetők és vezetőhelyettesek vannak olyan státusokban, amely státusokhoz szakmai feladatok nem társulnak. Ebben a megkövesedett gyakorlatban nemcsak az a hiba, hogy a munkabér felhasználása nem eléggé racionális, hanem az is, hogy a vezetőknek nincsen közvetlen kapcsolódásuk semmilyen szakmai területtel, ezzel összefüggésben a könyvtár munkatársaival is esetlegesek, mesterségesek a kötődések. Nem mindenütt van ez így, pl. a grazi műegyetem könyvtárában a régóta működő, a „Hofrat” rangot is birtokló igazgató, *Karl Stock* a gyarapítást is vezeti és végzi a mindennapi munkában; ugyanebben a könyvtárban a feldolgozást *Peter Künne* igazgatóhelyettes vezeti és teszi szakmai dolgát is. Magyarországon a pazarlásnak ez a módja két oknál fogva alakult ki: egyfelől a sajátos magyar nagyizolás (pejoretíve; rongyrázás); másfelől a szakmailag hozzá nem értő vezetők, igazgatók kinevezésének, alkalmazásának több évtizedes múltja kísért ma is. A vezetők sokhelyütt szakmai ismeretek hiányában, nem is mernek belekontárkodni a valószínű feladatokba, hanem ehelyett eredeti

szakmájuk valamely területén próbálnak produktálni (jobbára kevés sikerrel). Helyettük a szakmailag képzett igazgatóhelyettesek dolgoznak, szintén főállású vezetőként. A jelenlegi jogszabályok e rendszer felszámolására módot adnak, mert a vezetőket nem kinevezik, hanem megbízzák vezetői feladatokkal is a könyvtár kvalifikált dolgozói közül. Véleményem az, hogy csak a legnagyobb intézményeknél lehetnek függetlenített vezetők, ott, ahol a dolgozók száma kb. 150 fő fölött van; és a feladatok országos méretűek.

Tudom, e gondolatok is visszatetszést keltenek némely szakmai körökben. De már 1984-ben megírtam azt is, hogy a vezetőket majd *választani* kell és *cserélni* (*Könyvtári Figyelő*, 1984. 5.sz.), amely nyilatkozásom tiltakozásokat és fenyegetéseket váltott ki.

Ha azonban egy egyetemi tanár szakmai munkájának fenntartása mellett rektorként, úgy másod, harmad állásban is tud vezetni egy egyetemet, ahol esetleg 10 ezer vagy ennél is több ember él és tevékenykedik, akkor az intézmény egészéből 5%-ot képviselő alintézménynél, a könyvtárnál is elképzelhető hasonló megoldás.

Záró gondolatok

Ezt a tervezetet – tudomásom szerint – már készülő folyamatában súlyos vádak érik, nemkülönben a szerzőt is. A vádak lényege, hogy jómagam favágó fejszével le akarom fejezni, jobb esetben írtó kapával (van ilyen nevű kapa is!) meg akarom ritkítani a könyvtári intézményrendszert, általa a könyvtári kultúrát.

Mások meggyőzésére irányuló önmagyarózkodási szadékom nincsen, mert nem vagyok annyira naív, hogy annak sikeréhez reményt fűznék. Amolyan epilógusként azonban ismereteim, tapasztalataim és következtetésem alapján néhány tényszerűséget és nehezen negligálható gondolatot azonban még hozzáillesztek az íráshoz.

- ♦ A NIMDOK, a KGM TTI*, később a PRODINFORM eltűnt a föld színéről, mert

* NIMDOK: A Nehézipari Minisztérium Dokumentációs Központja; KGM TTI= Kohó- és Gépipari Minisztérium Műszaki-Tudományos és Tájékoztatási Intézet

fenntartó és felhasználó hiányában életképtelenné vált mindhárom intézmény.

- ♦ Az 1983.évi 26.sz. tvr. kiiktatta a járást a közigazgatás rendszeréből, következésképpen észrevétlenül megszűntek, illetve városi intézménnyé alakultak át a járási könyvtárak.
- ♦ Az MSZMP Marxista-Leninista Esti Egyetemek megszűnése könyvtáraik eltűnését is kiváltotta.
- ♦ A könyvtári rendszer világméretű fejlődésében az élvonalba került könyvtárak: nemzeti könyvtárak, egyetemi könyvtárak, nagy public libraryk és az iskolai könyvtárak.
- ♦ Magyarországon számos nagyobb méretű – nem egyetemi – könyvtár olvasói körében részben sokallja az egyetemi hallgatók arányát, másfelől ehhez kapcsoltan központi támogatást követel ebbéli feladataik finanszírozásához. Kérdés: nem az egyetemi könyvtárakat kellene erőteljesebben fejleszteni?
- ♦ Egyik vizsgálódásom során pár évvel ezelőtt, 43 könyvtári szaklapot találtam picit hazánk könyvtári mezein. Mennyi pénz kellett ehhez?
- ♦ Az ország igen nehéz anyagi helyzetében is a könyvtári és információs kultúra fenntartása, sőt fejlesztése elemi feladat és kötelesség, ezért újra kell rendezni a prioritásokat, és az eszközök ésszerű átcsoportosításával e prioritáshoz kell igazítani a finanszírozás módozatait.

Egyelőre ennyi.

Miskolc, 1995. szeptember 25.

Irodalom

Jogsabályok (időrendben)

1. 1897. évi XLI. Törvény-czikk a nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló kötelespéldányainak beszoigáltatásáról. = Magyar Törvénytar, 1897. évi törvény-czikkek. Bp.1898. 167-170.p.
2. 1992. évi XIX. Törvénycikk. A nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és szervezetükről. = Magyar Törvénytar, 1923. 139-144.p.
3. 1922. évi XX. Törvénycikk a nyomdatermékek tudomá-

- nyos célokra szolgáló kötelespéldányainak beszoigáltatásáról szóló 1897. évi XLI t.c. kiegészítéséről. = Magyar Törvénytar, 1992. 145.p.
4. 1929. évi XI. Törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. = Magyar Törvénytar, 1930. 107-126.p.
5. A m.kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1935. évi 9.300. számú rendelete a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. = Magyar Rendeletek Tára, 1935. 222-240.p.
6. 118/1949.(VI.29.) Korm.számú rendelet Országos Dokumentációs Központ létesítése és szakmai dokumentációs központok szervezése tárgyában. = Magyar Köztársaság kormányának rendeletei 1949. 26.p.
7. 129/1951.(VI.23.) MT. sz. rendelet Országos Mezőgazdasági Könyvtár létesítéséről. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. Bp. 1951. 246.p.
8. 18.089/1951.(IX.1.) FM. sz. rendelet Országos Mezőgazdasági Könyvtár létesítéséről. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. Bp. 1951. 741-742.p.
9. 213/1951.(XII.18.) MT. sz. rendelet tudományos célokra kötelespéldányok beszoigáltatásáról. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1951. 370-371.p.
10. 2.042-13/1952.(V.14.) MT. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről. = Népm. Közl. 1952. 58-59.p.
11. 8720-2-33/1952.sz. Np.M. utasítás a 2042-13/1952. MT. határozat végrehajtásáról. = Népm. Közl., 1952. 59-60.p.
12. 1956. évi 5. számú tvr. a könyvtárügy szabályozásáról. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956. Bp. 1957. 33-34.p.
13. 1.018/1956.(III.9.) sz. MT. határozat az 1956. évi 5.sz. tvr. végrehajtásáról. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1956. Bp. 1957. 138-141.p.
14. 144/1958.(M.K.10) MM. sz. utasítás a szakmai fordító munka gazdaságos megszervezéséről. = Műv. Közl. 1958. 173-174.p.
15. 159/1958.(M.K.14.) MM. sz. utasítás az Országos Pedagógiai Könyvtár létesítéséről. = Műv. Közl. 1958. 245.p.
16. 1010/1960.(VI.I.) Korm.számú határozat a könyvtárügyről szóló 1956.évi 5.számú törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában kiadott 1.018/1956.(III.9.) számú minisztertanácsi határozat módosításáról. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1960. Bp. 1961. 272.p.
17. 164/1958.(M.K.15.) MM. sz. utasítás az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. = Műv.Közl. 1958. 254-256.p.
18. 146/1964.(M.K.16.) MM. sz. utasítás a megyei, megyei jogú városi könyvtári hálózatról. = Műv.Közl. 1964. 363-366.p.
19. 24/1960.(E.ü.K.13.) EÜ.M. sz. utasítás az orvostudományi könyvtári hálózatról. = Egészségügyi Közl. 1960. 176-177.p.
20. 13/1960.(MTA A.K.20.) sz. utasítás a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról. = Akadémiai Közölny, 1960. 129-131.p.
21. 1976évi tvr. a könyvtárakról. = Műv.Közl. 1976. 553-555.p.
22. 17/1976.(VI.7.) sz. MT. rendelet a könyvtárakról szóló 1976. évi 15.sz. tvr. végrehajtásáról. = Műv.Közl. 556-560.p.
23. 5/1978.(XII.12.) KM. sz. rendelet a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről. = Műv. Közl. 1979. 6-10.p.

24. 1.021/1981. sz. OMFB eln. hat. az Országos Műszaki Dokumentációs Központ nevének megváltoztatásáról. = Műv. Közl. 1982. 82.p.
25. 30/1982.(VII.19.) MT. sz. rendelet a kutatási és fejlesztési tevékenység országos nyilvántartásáról. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1982. Bp. 1983. I. köt. 343-344.p.
26. 1983. évi 26. sz. tvr. a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény módosításáról és egyes tanácsi hatáskörök rendezéséről. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1983. Bp. 1984. I. köt. 158-160.p.
27. 45.248/1990. MM. sz. határozat az Állami Gorkij Könyvtár nevének megváltoztatásáról. = Műv. Közl. 1990. 942-943.p.
28. 1990. évi LXV.sz. törvény a helyi önkormányzatokról. = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1990. I. köt. 188-200.p.
29. BEREZ Katalin: Néhány adat a magyar könyvtári rendszer jelenéről, hiányosságairól és jövőjéről. = Orvosi Könyvtáros, 1990. 141-153.p.
30. BENEDEK Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története. 2.r. (1950-1983). Bp. 1983. OMIKK. 358 p.
31. BILLÉDI Ferencné – GULÁCSINÉ PÁPAY Erika: Mezőgazdasági, erdészeti és élelmiszeripari szakirodalmi adatbázisok hazai integrált információs rendszerének kialakítása és működtetése. (Kézirat, előadás szöveg). 1995. 1-6.p.
32. CSANAK Dóra: Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig. 1826-1849. Bp. 1959. 29 p.
33. JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtár költözése az Országházba. = Könyvtáros, 1982. 618-619.p.
34. JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtár megalapítá-
sa és első könyvtárosa. = Könyvtáros, 1982. 39-41.p.
35. JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtár rövid története. Kézirat. 1995. 50 p.
36. KOPPUS, Harald – TEHNZEN, Jobst: Magyarország szakmai információs és szakirodalmi ellátási helyzetét feltáró tanulmány. OMIKK tanulmány. Kézirat. Ford.: Reich György. Bonn. 1944. Conware Computer Consulting GmbH. 64 p.
37. MÓRA László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története. (1883-1949). Bp. 1980. OMKDK. 331 p.
38. Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár beszámoló jelentése 1994. évi tevékenységéről. Bp. 1995. OMIKK. 35 p.
39. OMIKK EU-INFO. Hírlevél. 1995. 1.sz.
40. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. Bp. 1995. Kiad. az OPKM. 29 p.
41. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1994.évi beszámolója. Bp. 1995. 30 p.
42. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1995.évi munkaterve. Bp. 1995. 22.p.
43. The New Grolier Electronic Encyclopedia. CD. USA. 1990.
44. SEBESTYÉN Géza: A hálózat útján. = Orvosi Könyvtáros, 1961. 6-9.p.
45. SZÉKELY Sándor: Az orvosi könyvtári hálózat feladatai a jövőben. = Orvosi Könyvtáros, 1980. 31-35.p.
46. SZEPESI Zoltánné: Eredmények és gondok az orvosi könyvtári hálózatban. = Orvosi Könyvtáros, 1973. 230-232.p.
47. SZEPESI Zoltánné: Új szakkönyvtári hálózat alakul. = Könyvtáros, 1960. 645-646.p.
48. TAKÁCS József – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár a jogászai munka segítője. Bp. 1973. 71 p.
49. WALDAPFEL Eszter: Az Országos Pedagógiai Könyvtár működéséről. (1958. szept.l. - 1960. dec.). Az OPK Évkönyve, 1960. Bp. 1961. 147 p.
50. The World of Learning 1992. 42.ed. London, 1992. 2021.p.

Szöveges irodalom (nyomatott írárok, kéziratok, előadás szövegek; betűrendben)

ADÓ HELYETT AJÁNDÉKOZZ KÖNYVET! Könyvajándékozási akciót hirdetett Nagold délnémet kisváros polgárai számára a városi könyvtár. Az ajándékozott könyvek speciális pecsétjén külön feltüntetik az ajándékozó nevét és a dátumot, s a könyvtár 90. éves jubileuma alkalmából kiállítást rendeznek az ajándékkönyvekből. A könyvek árát pedig levonhatja a polgár az adóalapjából, hiszen a könyvtár a vonatkozó rendeletnek megfelelően "kizárólag és közvetlenül" közhasznú tevékenységet folytat. A választás megkönnyítésére 300 tételes jegyzéket állított össze a könyvtár olyan új szépirodalmi és szakkönyvekből, amelyekre szüksége volna, csak hát kicsi a gyarapítási kerete. Nemcsak könyvet, hanem hang- vagy videokazettát és játékot is lehet ajándékozni.
(DBI-Pressespiegel, 1995. márc.)